

Література

1. Огієнко І. Складня української мови. Частина друга: Головні й пояснювальні члени речення – Жовква, 1938. – 240 с.
2. Потєбня О. Из записок по русской грамматике: В 4х т.– М., 1958 – 1985
3. Словник мови Шевченка: У 2-х т. – К.: Наукова думка, 1964.
4. Словник української мови: В 11-ти т. – К., 1970-1980.
5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К.: Наукова думка, 1969. – 584 с.
6. Українська мова. Енциклопедія.– К., 2000.

Анотація

Статтю присвячено дослідженням професора Івана Огієнка в галузі вивчення особливостей використання прикладок в українській мові. У роботі розглянуто і проаналізовано класифікацію прикладок, яку подав Іван Огієнко у своїй праці "Складня української мови. Частина друга: Головні й пояснювальні члени речення". Ці дослідження професора Огієнка не втратили актуальності в наш час, і вони можуть стати основою для майбутніх наукових розробок.

This article is devoted to the research of professor Ivan Ohienko in the field of studying the apposition in the Ukrainian language. In our work classification of appositions which was submitted by Ivan Ohienko in his work "The Syntax of the Ukrainian Language. Second Part: the Main and Explanatory Parts of the Sentence" is considered and analysed. These researches of professor Ohienko have not lost a urgency presently and they can become the basis for the future scientific development.

*Олексій Чехівський
м. Кам'янець-Подільський*

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ІВАНА ОГІЄНКА

Дослідження стильових особливостей наукових праць Івана Огієнка належить до ще не вивчених, складних й актуальних проблем, тому що тільки дістатися до того гігантського архіпелагу науки, який відкрив і всебічно освоїв учений, уже становить величезні труднощі. Адже, за акад. Віктором Скопенком, сфера професійної та наукової діяльності Івана Огієнка сягала історії і культурології, літературознавства і мовознавства, журналістики і поезії, філософії і богослов'я, перекладацтва і педагогіки [5, 9].

На переконання проф. Миколи Тимошика, талановитого вченого-огієнкознавця, важко сказати, в якій із зазначених сфер діяльності І.Огієнко залишив найпомітніший слід. Одне безперечно: він чесно і сповна служив українській справі, до останніх днів свого

життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, в захисті, а згодом в утвердженні та розвої рідної мови, культури в цілому. Перекоонує в цьому хоча б той факт, що бібліографія наукових, публіцистичних та художніх праць ученого, за неповними даними, становить понад тисячу одиниць [5, 16].

Вислід стильових особливостей наукових праць Івана Огієнка ми здійснимо, проаналізувавши чотири книги, які репрезентують початковий період його наукової творчості, середину його наукової діяльності і прикінцевий етап наукових пошуків. Це такі етапні роботи, як "Українська культура" (1918 р.), "Наука про рідномовні обов'язки" (1936 р.), "Рідне слово. Початкова граMATика української літературної мови. Частина друга: Морфологія й складня. Підручник для школи й самонавчання" (1937 р.), "Історія української літературної мови" (1995 р.).

Вже з перших рядків монографії "Українська культура" впадає в око виняткова чіткість у формулюванні теми – дати конкретні відповіді на проблемні питання: Чи ми справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагаємось ось уже більше двох віків? Чи народ наш – окремий народ, чи він має свою культуру – культуру оригінальну, своєрідну? Чи в минулому єсть у його своя історія, своє життя? Чи справді нам потрібні окремі школи з нашою мовою, окремі університети, чи може це тільки вигадки, як про все це тепер кажуть несвідомі люде? [4, 3].

Ця тенденція – гранично точно формулювати тему і мету дослідження – спостерігається і в наших роботах. Так, у "Рідному слові" насамперед декларується відмінність говіркового мовлення від літературного і визначається завдання – довести, що справжній літературній мові, "добрій" мові притаманні такі ознаки, як правильність, ясність, чистота, багатство і милозвучність [3, 257].

У "Науці про рідномовні обов'язки" перспективність у розв'язанні проблеми сформульовано такою вихідною тезою: "Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У житті кожного народу, а особливо недержавного, рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою. Рідна мова глибоко пересягає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше й найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема все-народної свідомости, нема нації, а без свідомої нації – нема державности як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення" [2, 3].

Нарешті, в капітальній праці "Історія української літературної мови" для підкреслення важливості і цілеспрямованості даного дослідження використовується такий випробуваний засіб форму-

лювання теми й аргументування актуальності наукової проблематики, як епіграф: "Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом..." [1, 3].

Отже, гранична чіткість і виняткова конкретність у формулюванні мети наукового дослідження – це перша і дуже важлива стильова ознака наукових праць Івана Огієнка.

Друга, не менш важлива риса наукових студій ученого, – це переконливість аргументації теоретичних постулатів за допомогою низки прикладів і фактів, наведених взірцевою мовою, оригінальною і неповторною під пером автора. Переконуємося, що до висновків щодо основних ознак висококультурної мови І.Огієнко йшов упродовж усього свого довгого многотрудного життя і власною творчістю утверджував їх.

Так, він переконував, що добірна літературна мова в усіх стилях повинна бути насамперед багатою. І ось саме таким справжнім багатством і різноманітністю відзначається наукова мова дослідника, якою він послуговується в монографії "Українська культура". Наукове мовлення видатного дослідника історії культури українського народу не позбавлене образності, що сприяє переконанню читачів у високому рівні культури українського народу, досягнутому завдяки постійному доланню важкого довгого шляху, тієї хресної дороги, що нерідко пролягала через реальну Голгофу: "Шлях той не вів тихим гаєм, не йшов квітчастими лугами – шлях нашого народу завжди був тернистим шляхом, що вів окривджений народ наш на Голгофу. Це про наш народ співає пісня:

"Ой горе тій чайці-небозі,

Що вивела діток при битій дорозі" [4, 4].

Звернімо увагу на засоби образності: постійні епітети (*тихий гай, квітчасті луги, скривджений народ*), антитеза (*не тихий гай, не квітчасті луги, а важка хресна путь*), персоніфікація (*шлях той не вів*), фразеологізми (*хресна путь, вів на Голгофу*), паралелізм (*життя українського народу – доля чайки-небоги*), посилення на народну пісню.

Особливим розмаїттям і багатством відзначається ілюстративний матеріал до основних комунікативних ознак культури мови, які обстоює та аргументує автор у "Рідному слові". Так, за ним, ясність мовлення – це одна з найперших вимог до кожного, хто пише. Мусимо, переконує І.Огієнко, всіма силами дбати, щоб читач зрозумів усе, що хочемо сказати, і зрозумів так, як ми розуміємо. При цьому наводить цікаві приклади порушень цього правила і показує, як може бути викривлений зміст, які парадокси виникають, коли не дотримуватися, скажімо, нормативного порядку слів, правильного розташування компонентів складних речень. Наприклад, розповідає він, один учений і письменник написав так: "*Легенда про церкву, яка*

запалася після упадку козаччини під землю". Граматично вийшло, ніби "козаччина впала під землю", тоді як автор, звичайно, хотів сказати: *"Легенда про церкву, що запалася під землю після упадку козаччини"*.

Другий письменник написав: *"Ходив руками, наче довжелезними веслами розмахуючи"*, а треба: *"Ходив, розмахуючи руками, наче довжелезними веслами"*. А то виходить, ніби хтось ходив руками.

В "Науці про рідномовні обов'язки" вчений переконує у необхідності ставитися до рідного слова з "найбільшою святістю", з "найчулішою опікою". І у пошуках переконливого слова для мотивації своєї думки учений удається до мовних засобів конфесійного стилю, уточнивши назву своєї праці "Наука про рідномовні обов'язки" підзаголовком "Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства". Отже, потрібне слово було віднайдено, бо саме конфесіоналізм "катехизис", що означає виклад основ християнського віровчення, якнайточніше відтворював погляди І.Огієнка на рідну мову як щось священне, божественне. І для цілеспрямованого найменування окремих розділів цієї наукової книги використано біблеїзм "заповідь": "Десять заповідей простого письма", "Десять рідномовних заповідей для емігранта" [2, 72].

У глибоко науковому дослідженні "Історія української літературної мови" (Вінніпег, 1949, Київ, 1995) розмаїття мови для аргументації теоретичних засад посилене метафорами-символами. Так, один із розділів посібника названо "Скорпіони на українське слово", інший, навпаки, – "Каменярі української літературної мови" [1, 154; 162].

Скорпіони, як відомо, – це ряд павукоподібних з отруйними залозами, отрута яких спричиняє тяжкі захворювання, а часом і смерть. Перенесення цієї назви на таких ненависників українського слова, як В.Белінський, М.Погодін, П.Валуєв, Петро І, якнайточніше відтворювало суть їх ренегатських поглядів і підлих діянь, сповнених загрозливої трутизни і небезпечної соціальної інфекції.

І, навпаки, знамените афористичне Франкове "Каменярі", вжите І.Огієнком для підкреслення визначної ролі українських письменників-класиків у розвитку української літературної мови, якнайкраще, якнайпереконливіше символізувало титанічну працю цих великих трударів, справжніх месіїв, які "і в жар, і в холод" мостили шлях рідному слову, стояли на сторожі біля нього, мужньо боронили його від нахабних нападників і гонителів.

Отже, чітко формулюючи тему наукового дослідження, конкретно визначаючи мету і завдання, які він ставить у тій чи іншій праці, І.Огієнко постійно дбав про аргументацію теоретичних висновків й узагальнень за допомогою численних фактів, необхідних ілюстрацій, які подавав винятково багатою мовою. Багатство його наукової мови виявляється у використанні фразеологізмів, тропів (постійних епітетів, метафор-персоніфікацій, метафор-символів), стилістичних фігур поряд з чіткими дефініціями наукових термінів. Учений розширює виразові обрії наукового мовлення за рахунок професійного сти-

лю, вводячи в обіг наукового мовлення конфесіоналізмами "катехізис", "заповіді" і надаючи їм переносного значення.

Науковому мовленню І.Огієнка притаманна простота і ясність вислову. Ця третя стильова ознака пронизує всі наукові праці І.Огієнка. Тому цілком закономірним, логічним видається нам той факт, що розділ "Ознаки доброї літературної мови" підручника "Рідне слово" розпочинається з підрозділу "Бесіда". Вчений ніби веде невимушену розмову зі своїми читачами про те, яким повинне бути їх усне і писемне мовлення, а саме: правильним, ясним, чистим, багатим, милозвучним.

Четверта ознака Огієнкового наукового стилю – його емоційність. Відчувається, що це пише не кабінетний учений, а пристрасний лектор, досвідчений оратор, переконаний проповідник, завзятий патріот, Великий українець, який щиро вболіває за свій народ, національну культуру, рідну мову.

Література

1. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 1995.
2. Проф. д-р Іван Огієнко. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. – Жовква, 1936.
3. Проф. д-р Іван Огієнко. Рідне слово. Початкова граматики української літературної мови. Частина друга: Морфологія й складня. Підручник для школи й самонавчання. – Жовква, 1937.
4. Іван Огієнко. Українська культура. – К., 1918.
5. Микола Тимошик. "Лишусь навіки з чужиною". Митрополит Іларіон / Іван Огієнко і українське відродження. – Вінніпег-Київ, 2000.

Анотація

Вперше зроблена спроба визначити стильові особливості наукових праць Івана Огієнка. Звернена увага на такі основні особливості наукового стилю вченого, як гранична чіткість у постановці наукової проблеми, аргументованість теоретичних висновків та узагальнень, багатство, простота і ясність, емоційність мови.

The article provides the readers with the definition of stylistic peculiarities of Ivan Ohiyenko's scientific works. Attention is paid to such peculiar traits of the scientist's style as accuracy in the statement of scientific problems, reasoning of theoretical conclusions and generalization; richness, clearness, perspicuity and emotional colouring of his language.